

HANNA RYBICKA
(Warszawa)

DISCE LATINE – PODZIEMNE WYDANIE

W czerwcu (lub wcześniej) 1944 r. mój ojciec, Józef Rybicki¹, podarował mi książkę do nauki łaciny w pierwszej klasie gimnazjum – *Disce Latine* Mariana Auerbacha i Karola Dąbrowskiego. Wiedziałam, że jest to podziemne wydanie. Obecnie obejrzałam dwa egzemplarze tej książki znajdujące się w zbiorach Biblioteki Narodowej i stwierdziłam, że moja książka jest odbitką (fotokopią?) podręcznika wydanego w 1937 r. we Lwowie przez Wydawnictwo Zakładu Narodowego Imienia Ossolińskich. Jednak tej informacji (i innych) brak w moim egzemplarzu. Opuszczono informację: „Cena zł 1.50 wraz ze znaczkiem na Towarzystwo Popierania Budowy Publicznych Szkół Powszechnych”. Na odwrocie strony tytułowej nie odbito numeru zamówienia i informacji, że drukowano w drukarni Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Lwowie. Informacji o podziemnym wydaniu tego podręcznika brak w zestawionej przez Władysława Chojnackiego bibliografii druków konspiracyjnych².

Disce Latine, podziemne wydanie, to niepozorna książeczka (o wymiarach 14 x 20 cm) w okładce z brązowej tektury (wygląda jak brulion, który raczej nie budziłby podejrzeń w razie rewizji). Mój egzemplarz składa się ze sklejonych, odbitych jednostronnie kartek. Tekst, ilustracje oraz plan starożytnego Rzymu były odbite wyraźnie. Czcionka w kolorze różowolila, obecnie zmieniła barwę na brunatną.

Z tym podręcznikiem rozpoczęłam naukę w Radomiu na tajnych kompletach żeńskiego Gimnazjum i Liceum Marii Gajl³. Do tej szkoły zdawałam egzamin

¹ Józef Roman Rybicki (1901–1986), filolog klasyczny; absolwent, a następnie asystent Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie. Doktor filozofii w zakresie filologii klasycznej i historii starożytnej (w 1930 r.). Komendant Kedywu Okręgu Warszawa Armii Krajowej. Wcześniej (w 1941 r.) był kolejnym komendantem Tajnej Organizacji Wojskowej (TOW) w Radomiu. Autor wspomnień pisanych po wojnie: J. R. Rybicki, *Notatki szefa warszawskiego Kedywu*, Wydawnictwa UW, Warszawa 2003.

² W. Chojnacki, *Bibliografia zwartych druków konspiracyjnych wydanych pod okupacją hitlerowską w latach 1939–1945*, PWN, Warszawa 1970.

³ Maria Gajl (1865–1945). Założycielka i przełożona polskiej pensji dla dziewcząt w okresie zaboru rosyjskiego, z polskim językiem nauczania i konspiracyjnymi lekcjami historii i literatury polskiej. W niepodległej Polsce szkoła kontynuowała działalność; mieściła się w Radomiu przy ul. Traugutta 44.

wstępny. Odbывał się on w prywatnym mieszkaniu obu egzaminatorek, Marii Gajl i Jadwigi Cyrańskiej⁴.

Tajnym nauczaniem szkoły kierowała Jadwiga Cyrańska, której postawę i działalność wysoko ocenił mój ojciec. Po wojnie napisał: „Pełna poświęcenia, odwagi, mimo że z Jej Rodziny poległo 2 żołnierzy TOW”. Zginęli brat cioteczny Antoni Gajl⁵ i brat Stanisław Cyrański⁶. Cały czas pracowała jako nauczycielka w tajnym szkolnictwie.

Tajne komplety szkolne były doskonale zorganizowane. Liczyły 5–6 dziewcząt. Lekcje odbywały się w prywatnych mieszkaniach. Zwykle raz w tygodniu nauczano danego przedmiotu. Trudno byłoby opanować początki łaciny (pierwszego języka obcego) bez podręcznika *Disce Latine* – była to nieoceniona pomoc. Teksty lekcji łacińskich dopełniały polskie czytanki, fotografie oraz plan Rzymu, wprowadzające w zwyczaje i w atmosferę życia tego starożytnego miasta.

Dzięki *Disce Latine* nauka łaciny – nawet w trudnych warunkach tajnego nauczania – stawała się stosunkowo łatwa. Podręcznik zachęcał do poznawania języka, kultury i obyczajów starożytnego Rzymu. Myślę z wdzięcznością o obu autorach podręcznika, który był tak dużą pomocą podczas tajnego nauczania. Myślę o Państwie Podziemnym, które dbało o naukę swych najmłodszych obywateli. Myślę z wdzięcznością o nauczycielach, którzy narażali się biorąc udział w tajnym nauczaniu. Dzięki ich trudnej, niebezpiecznej pracy dzieci mogły się kształcić, mogły następnie kończyć szkoły, studiować... *Finis coronat opus*, jak stwierdzili po ostatniej lekcji autorzy *Disce Latine*.

⁴ Jadwiga Cyrańska (1897–1982), nauczycielka matematyki; łączniczka TOW, później Armii Krajowej. Przed wojną uczyła w żeńskim Gimnazjum i Liceum Marii Gajl, swej ciotki. Zob. Rybicki, op. cit., s. 71–72.

⁵ Antoni Gajl (1897–1941) – komendant Okręgu TOW w Radomiu. Aresztowany przez radomskie gestapo 6 stycznia 1941 r. – zginął 9 stycznia 1941 r. Założył kawiarenkę w Radomiu, przy ul. Żeromskiego 28 (podczas okupacji Reichsstrasse). Pamiętam, że ojciec kiedyś zabrał mnie i brata do tej kawiarni. Był to mały lokal, siedzieliśmy przy stoliku razem z panem Antonim, który rozmawiał z ojcem. (My, dzieci, zajęliśmy się rzadką przyjemnością – jedzeniem ciastek). Niedługo potem ojciec, zgnębiony i przybity, powiedział nam, że pana Antoniego Niemcy zatłukli kijami. Na jego pogrzeb poszli oboje rodzice. Zob. Rybicki, op. cit., s. 69–72.

⁶ Stanisław Cyrański (1891–1941) – zastępca komendanta, a następnie komendant Okręgu TOW w Radomiu. Przed wojną nauczyciel fizyki i chemii w Gimnazjum i Liceum Marii Gajl. Aresztowany w Radomiu 24 stycznia 1941 r. Przywieziony do KL Auschwitz 25 lutego 1941 r., zginął 8 marca 1941 r. Odznaczony pośmiertnie Orderem Virtuti Militari V klasy w 1943 r. rozkazem Komendanta Sił Zbrojnych w Kraju. Zob. Rybicki, op. cit., s. 72.

ARGUMENTUM

In Polonia ab Adolpho Hitler subiugata iuventus vetabatur scholas lycea et gymnasia appellatas frequentare, magistri igitur clam apud privatos homines suo munere fungebantur. Narratur hic de linguae Latinae manuali anno 1937 publici iuris facto et post aliquot annos ad usum scholarum clandestinarum denuo Germanis insciis impresso.